

Twée “identieke” Louis XV Cartelklokken van Charles Baltazar

Door een toeval ontdekt Michiel van Hees een klok die identiek is aan de “cartel d’alcove” die hij al in zijn slaapkamer had hangen. Bij nadere bestudering zijn er toch verschillen, met name inwendig. Waarschijnlijk zijn de klokken zo’n zes jaar na elkaar vervaardigd.

Door Michiel van Hees

Al enige jaren waren wij op zoek naar een Cartelklok en dan het liefst een “Cartel d’Alcove”, omdat de klok bestemd was voor de slaapkamer. Ook moest het uurwerk gesigineerd zijn en nog niet zo standaard uitgevoerd zijn. Van dit type klokken zijn er veel in het laatste kwart van de 18de eeuw gemaakt en dan zijn de uurwerken naar mijn idee toch minder interessant.

In het najaar van 2005 vonden wij uiteindelijk het ideale klokje bij Mischo van Kollenburg op de PAN. Het was gemaakt door Charles Baltazar, werkzaam te Parijs van 1717 tot 1772.

Nadat wij het klokje een jaar in ons bezit

hadden, keek ik enige maanden later gewoontegetrouw een van de veilingen in Engeland na, en wat schetst mijn verbazing: ik vind daar eenzelfde klokje met dien verstande dat, helaas, de twee ornamenten van de kast ontbreken. Het is begrijpelijk, dat ik deze buitenkans niet kon laten lopen. Niet alleen is een klok op de veiling in het algemeen prettiger geprijsd, ook was ik door mijn eigen klok in staat om deze twee ontbrekende ornamenten exact bij te laten maken.

Daarnaast bood dit mogelijkheid deze twee vrijwel identieke klokjes uitgebreid te vergelijken en dit leverde een aantal significante verschillen op, waaruit duidelijk bleek dat de beide klokken niet dezelfde leeftijd hadden. Voor de eenvoud geef ik in het navolgende de eerste aan als ‘klok I’ en de tweede als ‘klok II’ (zie foto 1).

De kast

Hoewel de maatvoering en het model van dezelfde gietvorm zijn, heeft men na het gieten van klok II klankgaten aangebracht in de zijkant van de kast. Op foto 2 is te zien dat dit niet alleen gaten zijn, maar dat deze gaten ook voorzien zijn van een dikkere rand. Beide kasten zijn van oorsprong voorzien van een glaasje aan de voorkant, aan de binnenkant is hiervoor de rand rondom het venster speciaal vlak gemaakt. Bij klok I zit er een gaatje naast het venster en bij klok II onder het venster. Deze gaatjes zijn, net zoals dit het geval is bij de Haagse of religieuze klokken, bedoeld om met een dun staafje de slinger een zetje te geven. Ook

Foto 1 - Klok I (l), Klok II (r)

Foto 2 - Klok I (l), Klok II (r)

de ophanging heeft men gewijzigd. Foto 3 laat zien dat klok I voorzien is van een aangegoten ophangoog, terwijl klok II hangt aan een verstedigd gat in de achterplaat.

De wijzerplaat

De beide gesigneerde wijzerplaten zien er hetzelfde uit. Bij nauwkeurige vergelijking (zie foto 4) ziet men echter dat bij klok I de gaten in de plaat gemaakt zijn na het emailleren terwijl dit bij klok II juist vóór het emailleren is gebeurd, waarbij de plaat rond de gaten een opstaand randje heeft waar het email een klein beetje oploopt.

Het Uurwerk

De beide uurwerken zijn op dezelfde manier gesignd en lijken ook qua vorm sterk op elkaar. Ik verwachtte daar dan ook weinig verschillen te vinden, maar hierin vergiste ik mij. Al bij het uitnemen van de klokken constateerde ik dat klok II aan de achterplaatine aan de onderzijde onderen een plat vlak heeft, teneinde het klokje te kunnen neerzetten op de werkbank. Klok I heeft hier alleen de merken zitten voor het kopiëren van de platines tijdens de bouw van het uurwerk. Ook zijn bij klok I de pilaren recht zonder flenzen en bij klok II iets bol met mooie afgeronde flenzen (zie foto 5 en 6).

Nog zichtbaarder werden de verschillen na het verwijderen van de wijzerplaat. Niet alleen is de layout van het repetitiewerk nogal verschillend, ook had klok II zoals gebruikelijk bij de religieus nog

een niet gepolijste voorplatine met wat de Engelsen 'mushrooms' noemen (de onafgewerkte verhogingen van de geklonken pilaren) en is ook de uittekening van het uurwerk op de voorplatine geheel zichtbaar (zie foto 7). Als men dan verder kijkt naar het repetitiesysteem, dan ziet men bij klok II nog een half rond model tand-

Foto 3 - Klok I (l), Klok II (r)

Foto 4 - Klok I (l), Klok II (r)

Twee “identieke” Louis XV Cartelklokken van Charles Baltazar

heugel, terwijl bij klok I deze al recht van vorm is. Ook bij de verdere uitvoering is een klein verschil zichtbaar. Klok I is voorzien van een mechaniek om te zorgen dat de klok pas slaat als het koordje volledig is uitgetrokken, om te voorkomen dat bij een onvolledig uittrekken een onjuist aantal slagen te horen zou zijn en daarmee dus in het donker een onjuiste voorstelling van de tijd gegeven werd. Het gaand werk is verder gelijk, beide klokken zijn voorzien van een spiegelgang met de fijnafstelling op het bovenlager van het echappementsrad. Op beide uurwerken zijn diverse reparatiemerken aangetroffen: Klok II heeft een eerste merk uit 1766 en een tweede uit 1781 (LePaute) en daarna nog diverse andere merken tot aan het begin van de 20ste eeuw. Twee van de merken uit de 19de eeuw vermelden ook een plaats waaronder Breslau. Klok I heeft als eerste restauratie-datering een merk uit 1772.

Conclusie

Wanneer men alle verschillen tussen beide klokken in ogenschouw neemt, denk ik dat voorzichtig de conclusie gerechtvaardigd is dat klok II duidelijk eerder werd gemaakt dan klok I.

Hoe groot dit leeftijdsverschil exact is valt natuurlijk niet te zeggen, maar gezien het feit dat de twee eerste reparatiemerken 6 jaar verschillen is het goed mogelijk dat dit leeftijdsverschil ook voor de klokken geldt. Ook zegt de bouw van de uurwerken in combinatie deze merken wel iets over de leeftijd van de beide klokken. Als er in de eerste jaren een mankement was aan de klok ging men terug naar de maker. Bij een dergelijk duur stuk had men natuurlijk garantie en kan men gevoeglijk aannemen dat een reparatie die niet uitgevoerd werd door de maker pas na ca.15 jaar plaats vond, zeker wanneer de maker nog steeds actief was. Het is denk ik dan ook reëel om te veronderstellen dat klok II mogelijk rond 1745 en de klok I rond 1750 is vervaardigd.

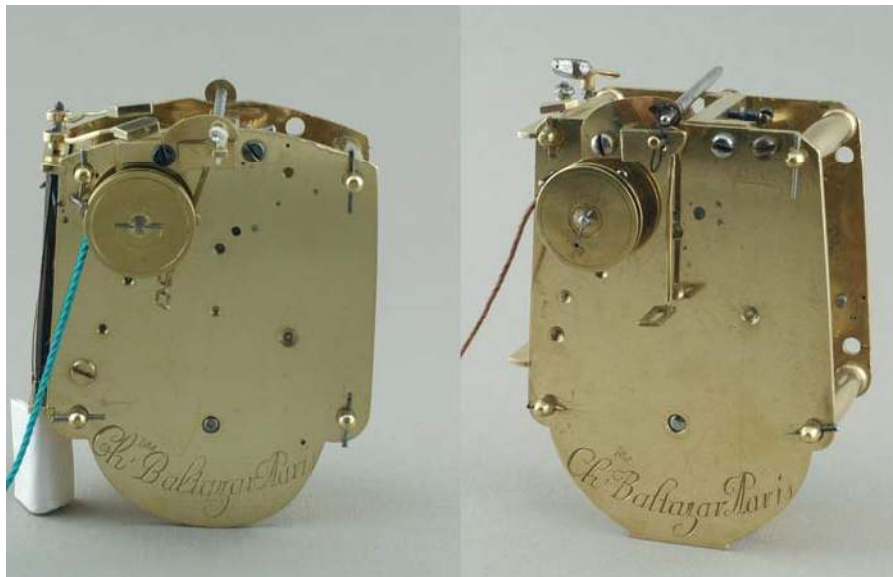

Foto 5 - Klok I (l), Klok II (r)

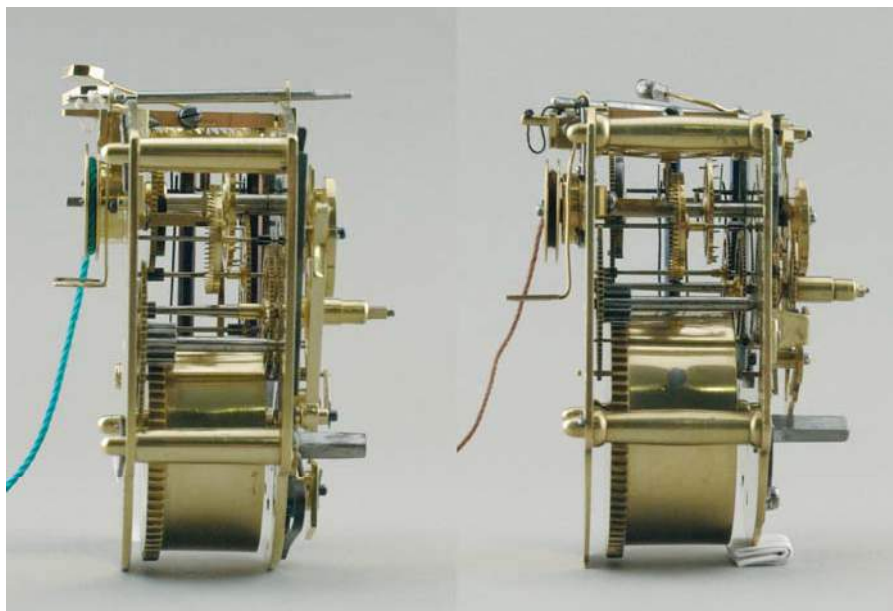

Foto 6 - Klok I (l), Klok II (r)

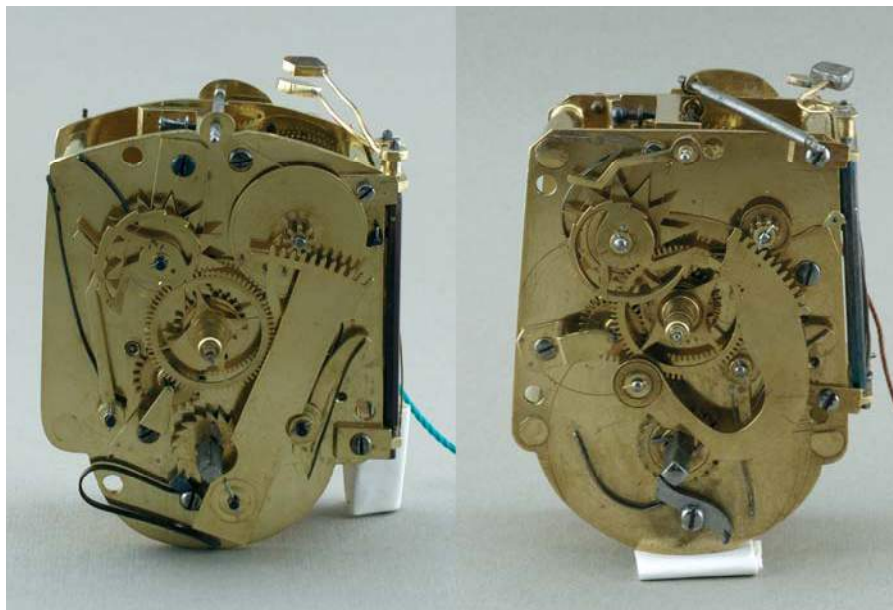

Foto 7 - Klok I (l), Klok II (r)